

האור הגנוז וסוף מעשה במחשבה תחילה

דברים לזכרו של מתי רונן במלאות שנה לפטירתו

14.1.2006

לקראת יום השנה לפטירתו של מתי רונן זכרוננו לברכה, עמדתי בפני הפתעה גדולה.

בכל עשרות השנים שהכרתי את מתי ראיתי בו איש מעשה, איש מחושב, בעל רגישות חברתית ונטיות פוליטיות, שלא הגיע לפסגה שהיה ראוי לה. ראיתי בו איש ציבור שיצא בשליחויות ציבוריות למען יהודי התפוצות ולמען מדינת ישראל. ראיתי בו בעל ואב מסור. ברגעים של חסד, מתי היה איש של בדיחה, חידוד והלצה. אך במהותו ראיתי במתי אדם רציני ובעל עקרונות שלא סטה מהם.

לפני זמן קצר ניילי שתפה אותי במלאכת ההוצאה לאור של החוברת לזכרו של מתי במלאות שנה לפטירתו ועל כך תודתי. ראיתי את החומר ולא האמנתי למראה עיניי. מתי משורר סמוי ונחבא אל הכלים. כותב לעצמו ולמגירה, אבל יודע את מלאכת השיר. התדמית של מתי השתנתה ביעף וחשתי שהקערה התהפכה על פיה. מי שיכול לכתוב שירים רומנטיים, מלאי רגש ואהבה, כפי שמתי כתב לנילי, מי שכותב שירים עם רגישות נפשית גדולה כל כך אינו יכול להיות רק איש שמתבצר בעמדותיו. השיר בעל החותם האישי הוא הפן האמיתי של האדם. הוא יוצא ממעמקי לבו של המשורר. מעצם בריאתו המשורר כותב בראש וראשונה על עצמו, על העולם שסביבו, על תחושותיו ורגשותיו. מתי היה משורר ויעידו השירים המונחים היום לפנינו.

בחרתי לשוחח כאן על שיר אחד, על השיר 'גחליליות', מכמה טעמים: זהו שיר העוסק ב'אור' וב'מחשבה'. בואו ננסה להבין ולמצוא את הקשר בין אור למחשבה. חז"ל אומרים: הרוצה להחכים – ידרים [בבא בתרא, כה, ב], כי בצד דרום של המשכן ובית המקדש עמדה מנורת שבעת הקנים, שהיא סמל

הנאורות והחכמה. הנה הקשר הראשוני בין אור וחכמה. לפי התפיסה הזאת העושר – הוא היפוכה של החכמה ו"הרוצה להעשיר – יצפין", כי שם עמד השולחן עם לחם הפנים. לחם מסמל את העושר".

ותחילה אקרא את מילות השיר 'גחליליות' ונבחן לא רק את מילותיו אלא גם את המשמעויות שבין השיטין, בין השורות.

==השיר 'גחליליות'

שם השיר 'גחליליות' הוא לא אקראי. הגחלילית יש לה מקורות אנרגיה הנובעים מתוכה. היא משגרת נצנוצים היוצאים מתוכה ומצד שני היא גם יודעת לקלוט מן הסביבה. גם בן אנוש כמונו מקורות האנרגיה שלו נובעים מתוכו. הוא גם קולט ולומד מן העולם ומקרין מתוכו אל העולם. נצנוצי המחשבה האנושיים, הבה ונקרא להם 'גחליליות', הם היכולת התבונית, המחשבתית, של האדם, המשגר אל העולם וקולט מן העולם. המשורר רואה את התבונה האנושית כנקודות אור זעירות, המנצנצות ללא הרף, כנצנוצי גחליליות, קודם כל כדי להפעיל את הגוף המתוחכם שלנו ולאחר מכן כדי לתפקד מול העולם שסביבנו.

האור הוא התופעה הבולטת ביותר בכל התופעות של הקוסמוס. הוא אחד הגורמים הראשונים במעלה שבאמצעותם מכיר האדם את הטבע. רוב החומר החושני שלנו מן העולם בא לנו דרך האור, מרשמים חזותיים. – אנו לומדים על העולם שסביבנו בזכות האור. סמואל ג'ונסון אמר את האימרה הבאה על האור: "הכול יודעים את האור, אך אין איש יודע לומר מהו האור".

מהו המעשה הראשוני של בריאת העולם?

האור הוא תחילת מעשה בראשית. בפי כל עמי העולם האור הוא שם נרדף למחשבה, לנאורות, להכרה ודעת. בספר בראשית מצאנו:

"והארץ היתה תוהו ובוהו, וחושך על פני תהום, ורוח אלוהים מרחפת על פני המים. ויאמר אלוהים: 'יהי אור – ויהי אור...'. "

כל זה נאמר על המעשה הראשון, ביום הראשון. משהו אינו מסתדר לנו, המאורות הנותנים את האור לעולם נבראו רק ביום הרביעי. מקור האור הם השמש והירח. איך אנו מיישבים את הסתירה הזאת? אלוהים ברא ביום הרביעי את המאור הגדול – השמש ואת המאור הקטן – הירח. הוא נותן אותם כדי להאיר על הארץ. הדבר נראה לכאורה מוזר. איזה אור היה אם כן ביום הראשון?

חז"ל חשו בבעיה הקיימת כאן והם אומרים:

"וירא אלוהים את האור כי טוב ויבדל..." אמר ר' אלעזר: אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון, אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שהסתכל הקדוש ברוך הוא בדור המבול ובדור הפלגה [מגדל בבל] וראה שמעשיהם מקולקלים – עמד וגנזו מהם. ולמי גנזו? – לצדיקים לעתיד לבוא" (חגיגה ב,א; ב"ר, ג; שמו"ר לה)

הקבלה רואה באור הזה, אור שבעת הימים, את האור הגנוז, שעתיד הקדוש ברוך לתת לצדיקים לעתיד לבוא. את האדם היא ראתה כניצוץ אלוהי. מצאנו בזוהר 'גוף שאור הנשמה אינו עולה בו – ידפקו בו [יכו את הגוף ביסורים] ויעלה אור הנשמה ויאחזו זה בזה להאיר. משום שיש גוף שאור הנשמה אינו מאיר בו עד שידפקו בו – אז מאיר אור הנשמה והיא נאחזת בגוף והגוף נאחז בה" ובהמשך התפילה היא הגורמת לנשמה להאיר. בעולם המדרש והקבלה מוענקות לנר תכונות של חיבור בין העולם הגשמי לשמימי. הנר מסמל את נשמת האדם. אור הנר כולל שני אורות – האור הלבן וחלקה העליון של השלהבת המסמלת מגע שמימי עם הגשמי. אובדן האור הוא גם אובדן הנשמה. בשיר 'אמי זיכרונה לברכה' של ביאליק דמעת האלמנה מכבה את הנר ודמעת האלמנה מדליקה את הנר והאור הוא לא אור טבעי אלא אור שבעת הימים, האור הגנוז לצדיקים.

בתרבויות האנושיות האור מסמל את רוח הקידמה וההשכלה. אנו מדברים על נאורות, מילה שמקורה באור. כך גם בשפות אחרות. התאווה שלנו לאור אינה יודעת גבולות. בימי קדם לאור עשיות מעשנות חיברו את התנ"ך, את היצירות הפילוסופיות המופלאות, את המוסיקה הקלאסית, את הציורים הקלאסיים ומה לא. עם הקידמה – האור הפך לאור ניאוני, שבו כבר רואים את כל הפגמים ואנו מוסיפים עליו עוד ועוד, אבל משהו מאור היצירה הועם אורו.

מתי מתייחס בשירו למחשבה, או לניצנוצי מחשבה – בואו נבחן מה קורה במוח כשחושבים. המוח הוא מרכז העצבים של גוף האדם, בדומה למחשב, המוח מקבל מידע מבחוץ ע"י החושים שלנו ומשתמש בכל הידע שנאסף בהפעלת המערכות השונות בגוף. תאי העצב במוח הם מאגרי המידע במוח בדומה לזיכרון של מחשב, העברת מידע בין תאי העצב נעשית ע"י אנרגיה חשמלית הנקראת "קשרים", תרצו תקראו לגלי המוח 'גחליליות'. ככל שיש לנו יותר 'קשרים' יש לנו יכולת גבוהה לקלוט ולעבד מידע המגיע אלינו מבחוץ. אם כך האור והמחשבה המכנה המשותף שלהם – הוא הצורך באנרגיה.

בשירו 'גחליליות' מציג מתי רונן המשורר מקבילה בין ניצנוצי אורות, הנקראים על ידו במטפורות נאות: 'שביבי אורה מרצדים', 'קוראים תגר על אופל', 'רמז גחליליות', 'קריצות של אור'. בהמשך מסתבר לנו כי המשורר איננו מתכוון רק לדימויי האור כפשוטם, אלא כוונתו עמוקה יותר. הוא מתייחס לאור במובן של מחשבה, נאורות, השכלה וידע. מסתבר לנו, בלשונו של המשורר, שאותן קריצות של אור מכוונות ל'בזקי מחשבה נוצצים', ו'על מרבד ליל/ מחשבה תהלך'.

הקבלה רואה את נצנוצי הכוכבים כשירת הכוכבים. חכמי הקבלה ראו בכוכבים הנוצצים מקור של שירת הודיה לאל. הנה לנו קשר בין שירה ואור.

אסטרונומים יודעים לומר לנו, כי אור הכוכבים, או לפחות חלק מהם, הם בעצם אורות של כוכבים כבויים, שגוועו לפני אלפי שנים ורק בימינו אנו מקבלים את הבזקי האור שלהם, בנסיעה של 300,000 ק"מ בשנייה. במילים פשוטות יש הישארות האור ואולי הישארות הנפש גם לאחר המוות של הכוכב או של האדם.

וכך כותב מתי רונן:

על מרבד ליל

מחשבה תהלך

עת נקודות זעוריות

דרך לה יתנו

לבלי פוגה.

אורם – חייהם

ובכבותם – מותם.

במקורותינו נמצא קשר בין אור הנר לנשמה. במשלי נאמר: 'נר ה' – נשמת אדם' (משלי, כ"ז) ובשמואל ב כא' 17 נאמר: "ולא תכבה את נר ישראל" – הנר, האור הם מטפורה לנשמת האדם. אנו מדליקים גם נר נשמה. כיבוי הנר הוא סמל להסתלקות הנשמה. כל אדם שבא לעולם מקבל מכסת שמן לנר נשמתו. זה יותר וזה פחות. בתום מכסת השמן כבה הנר ומסתלקת הנשמה.

===

בואו נשוב פעם נוספת אל מילות השיר של מתי רונן, לאור הדברים שאמרנו:

===

מתי רונן, שנראה לכאורה כאיש הדוגל ב'סוף מעשה במחשבה תחילה', הבין אל נכון בשירו, שהאור – מסמל את החיים ואת היכולת המחשבתית והתבונית

של האדם וכשהאור כבה – מגיע קץ החיים. כשמסתיימים נצנוצי הגחלילית, נצנוצי המחשבה, החיים מסתיימים, אבל ראינו, כי אור הכוכבים המגיע ממרחקי היקום, הוא הוכחה ברורה כי אורו של כוכב - כמו אורו של אדם - אינו כבה עם מותו אלא נצנוצי אור נשמתו יישארו עמנו עוד שנים רבות.

תהיה נשמתו של מתתיהו רונן בן יהודית צרורה בצרור החיים.

בדברים שאמרתי, ראינו פנים שונות ומגוונות באישיותו של מתי. איש רציני ובעל הומור ובעל נפש פיוטית. הכל בנפש אחת. אני מזמין אתכם להעלות עכשיו קווים לדמותו. מעין רשומון – כל דובר והתרשמותו, כיד הספונטניות הטובה עליכם.